

Obrazi podnebnih selitev

IZVLEČEK

Enoznačno pojasniti, kaj so podnebne selitve in kdo so podnebni begunci, ni lahko, a je to del razumevanja spreminjanja sveta. Za zdaj še ne obstajata niti splošno sprejeta definicija podnebnih beguncev niti mednarodna zakonodaja, ki bi jim nudila ustrezno mednarodno zaščito ali azil. Spoznali bomo človeške zgodbe v ozadju različnih neprostoVOLJNIH selitev ljudi z vseh koncev sveta, ki so jih spisale podnebne spremembe, ter prizadevanja za pravno zaščito. Potreben je premislek o odgovornosti za nastanek podnebne krize in za njeno celovito razreševanje. Ta nujno vključuje tudi podnebne selitve.

Ključne besede: podnebne spremembe, podnebne selitve, podnebni begunci, podnebna pravičnost

ABSTRACT

Faces of climate migration

It is not easy to explain clearly what climate migration is and who climate refugees are, but it is a part of understanding how the world is changing. At present, there is neither a universally accepted definition of climate refugees, nor international legislation that offers them adequate international protection or asylum. We will learn about the human stories behind the various involuntary migrations of people from all over the world that the climate change has created, and the efforts to seek legal protection. Reflection is needed on the responsibility for the climate change and for addressing it comprehensively. This necessarily includes addressing climate migration too.

Key words: climate change, climate migration, climate refugees, climate justice

Kdo so podnebni begunci in begunke?

Azija: Bibi Salma in Mohammad Ali Asgar (povzeto po France24 2021) sta v zadnjih letih trikrat izgubila dom, preden sta se preselila v enega od hitro rastočih slumov v Daki. Sta le dva izmed milijonov Bangladešanov, ki so se morali preseliti zaradi naraščajočih voda v regiji. Strokovnjaki pravijo, da to obubožano državo s 170 milijoni prebivalcev zaradi podnebnih sprememb čaka ena od največjih selitev v zgodovini človeštva. Za Bangladeš se ocenjuje, da bo do leta 2050 zaradi dviga morske gladine pod vodo 17 % države, 20 milijonov tamkajšnjih prebivalcev pa bo izgubilo svoje domove (World Economic Forum 2021). Bibi in Mohammad sta z družino živela na bregu reke Payra, blizu njenega izliva v morje. Med ciklonom Sidr leta 2007 je reka narasla, pritekla je deroča voda in v samo petih minutah odnesla sedem članov njune družine, vključno z Bibinimi starši. Zemlja, ki sta jo dolga leta obdelovala in je hranila njiju ter njuno družino že več generacij, je izginila pred njunimi očmi. Izgubila sta vir preživetja, vse njuno imetje in živino je odnesel ciklon. Nevihte so v zadnjih letih postale močnejše kot kdajkoli prej, selitve in smrt so v Bangladešu prisotne povsod. Zemlja se krči, na polja vdira tudi slana morska voda, zato postajajo neuporabna za kmetovanje. Tudi vsak predhodni dom Bibi in Mohammada je bil izgubljen zaradi poplav, zato sta morala za zadnjega najeti posojilo. Ker si sčasoma denarja nista mogli več izposojati, sta odšla v slum na obrobju prestolnice Daka, 20-milijonskega vele mesta. Družina zdaj živi v revščini v 10 kvadratnih metrov veliki sobici z nekaj lonci za kuhanje in eno vzmetnico, na kateri spijo vsi.

Srednja Amerika: Pred približno dvema mesecema se je David (povzeto po Brown 2019) odločil, da bo prodal svojo kovinsko posteljo z debelim ležiščem in se skupaj s sedmimi drugimi iz svoje skupnosti v kraju Lejamaní v Hondurasu pridružil karavani ljudi na poti v boljši svet. Stvari pa niso potekale po njegovih pričakovanjih – v začetku decembra se je David znašel na mrtvi točki v Tijuani, kjer so mu Združene države Amerike preprečile vstop v državo in prošnjo za azil. Zakaj je odšel? Za Davidovo družino v Hondurasu je življenje ali smrt odvisna od tega, koliko vreč fižola pridelal na tamkajšnji zemlji. Zadnja tri leta jih ni bilo dovolj, da ne bi bili lačni, saj je vreme postalo nepredvidljivo. Čeprav so navajeni tako na sušo kot na deževje, je bilo deževje zadnja leta premočno, hkrati pa sušna obdobja predolga; rastline sicer rastejo, vendar nočejo cveteti in zato nič ne obrodijo. Davidov sinček ima astmo. Ko je bil star pet mesecev, je hudo zbolel in le zaradi treh rezervnih vreč fižola, ki so ga prodali, si je družina lahko privoščila, da ga je odpeljala v bolnišnico. Zdravnik je Davidu povedal, da bi sin, če bi z zdravljenjem čakali dlje, verjetno doživel srčni infarkt. To je bilo v času, ko je zemlja še vsaj malo rodila. V dobrih letih, preden je vreme postalo nevzdržno za kmetovanje, je David pridelal približno deset vreč fižola letno, lani pa ni mogel napolniti niti ene. Davidov dom je sredi tako imenovanega »suhega koridorja«, ki poteka skozi Gvatemalo, Honduras in Salvador. Za to območje je značilno sušno

Avtorica besedila:

MANCA ŠETINC VERNIK, univerzitetna
diplomirana komunikologinja
Društvo za osveščanje in varstvo –
center antidiskriminacije (OV-CA)
Poljanska cesta 54, 1000 Ljubljana
E-pošta: mancasy@gmail.com

Avtorica fotografije:

BIRGIT KRIPPNER / FP

COBISS 1.04 strokovni članek

obdobje, ki mu sledi deževno, v katerem pa je običajno prav tako obdobje krajše suše, znane kot *canícula*. Gre za zmanjšanje količine padavin v deževnem obdobju, julija in avgusta, ki lahko vpliva predvsem na gojenje žitaric v v fazi cvetenja in polnjenja zrnja. Ta naravni pojav je prisoten vse od juga Mehike do srednjeameriškega suhega koridorja, konča pa se v Panami. Ekstremno poudarjena ali podaljšana *canícula* ogroža nezaanesljivo preskrbo s hrano okrog dveh milijonov družin, odvisnih od samooskrbnega kmetijstva v suhem koridorju (Rojas, Rodríguez de España in Hernández 2020). Podnebne spremembe so še najbolj vplivale prav na *canículo*, ki je v zadnjih 20-ih letih postala bolj vroča in suha, traja dlje kot običajno ter s tem ogroža pridelke Davidove družine.

Afrika: Opira (povzeto po Bosco Okot 2022) je več dni bos tekel in hodil, da bi pobegnil pred spopadi v Južnem Sudanu. Ko je prispel na ugandsko mejo, so ga registrirali v begunskem naselju Palabek in mu dodelili 30 kvadratnih metrov veliko zemljišče, na katerem si je zgradil začasno domovanje in imel nekaj prostora za kmetovanje. Zemljišče, ki mu je bilo dodeljeno, je bilo rodovitno, poraščeno z drevjem in grmičevjem; naravnih virov je bilo veliko, zato je zlahka pridelal dovolj hrane in zbral dovolj drv za kuhanje. Toda tri leta pozneje je deževje postalo nezanesljivo, bilo ga je premalo, pridelek se je zmanjšal. Lepota območja je izginila, rodovitne zemlje pa je bilo zaradi suše vse manj. S sušo se je povečala tekmovalnost med begunci in lokalno gosti-

teljsko skupnostjo za vse bolj skromne naravne vire. Krepil se je občutek, da begunci domačinom odžirajo kruh in da so prednostno upravičeni do pomoči. Odnosi med obema skupnostma so se začeli krhati. Podnebje v Ugandi se spreminja, značilni so dvigi temperature in nestanovitne padavine, zato prihaja do izgube pridelkov in živine ter vse večje revščine tako med begunci kot njihovimi gostiteljskimi skupnostmi. Tudi Opirovi sorodniki, ki so se vrnili domov v Južni Sudan, opažajo slabšanje življenjskega standarda. Čeprav je to posledica več dejavnikov, med drugim vpliva pandemije COVID-19, gospodarskih izzivov in razširjenega lokalnega nasilja, ki sega tudi čez mejo, imajo pri tem pomembno vlogo tudi ekstremne vremenske razmere. Leta 2021 so poplave iz severovzhodne regije Južnega Sudana pregnale več sto tisoč pastirjev živine. Ti so nato nasilno izselili domačine v deželi Opirove družine, trije od njenih članov so v teh spopadih izgubili življenje.

Bližnji vzhod: Kemal Ali (povzeto po Wendle 2015) je 30 let uspešno vodil podjetje za vrtanje vodnjakov za kmete na severu Sirije. Imel je vse, kar je potreboval za delo: težek stroj, ki je cevi zabijal v zemljo, razmajan, a zanesljiv tovornjak za prevoz strojev in sposobno ekipo mladih moških, ki so opravljali zahtevna fizična in tehnična dela. Kemal je imel tudi dober občutek, kje vrtati oziroma kopati, in z upanja vredne stike v lokalni upravi, na katere je lahko računal, da mu ne bodo v napoto pri poslu. Potem so se stvari spremenile. Pozimi 2006/2007 se je gladina podtalnice začela zniževati kot še nikoli poprej. Ali je imel težavo. Pred sušo je moral kopati 60 ali 70 metrov, da je našel vodo, zatem pa že med 100 in 200 metrov. Potem ko je suša močno prizadela vso deželo, je moral marsikje kopati že 700 metrov globoko. Od tiste zime do leta 2010 je Sirijo prizadela najbolj uničujoča suša v zgodovini. V državi so se začeli krepiti socialni nemiri, izbruhnila je vojna. Alijev posel je propadel. Poskušal je najti službo, vendar mu ni uspelo. Ali je poskušal vztrajati, vendar si je le malo njegovih nekdanih strank lahko privoščilo vrtanje tako globoko, kot se je spustila gladina podtalnice oziroma tam, kjer je ta še bila. Zaradi vojne so bile običajne dejavnosti praktično nemogoče. Njegova domača vas je bila le streljaj oddaljena od mesta Kobane na turški meji, od katerega so zaradi vojne ostale le ruševine. Nazadnje se je Ali odpravil v sirsko prestolnico Damask v upanju, da bo tam našel delo in prostor, kjer bo njegova družina na varnem. Na poti tja se je peljal z avtobusom in vozilo je zadela raketa. Prebudil se je v bolnišnici v Damasku, paraliziran od pasu navzdol. Eksplozija mu je s šrapneli posula hrbtenico. Njegovi družini ga je nekako uspelo spraviti nazaj na sever in skupaj so se odpravili čez Turčijo do obale Egejskega morja, kjer so se pridružili tisočim sirskih beguncev na poti v boljši jutri.

Oceanija: Kiribati, tihomorska država in skupek atolov. Preden se je Teitiota (povzeto po Weiss 2015) leta 2007 s Kiribatija preselil na Novo Zelandijo, je štiri frustrirajoča leta brez zaposlitve s širšo družino svoje žene živel na opustošeni zemlji glavnega otoka Tarawi. Pesek in ruševine

so se kopičili za do ramen visokim morskim zidom iz koščkov koral in cementa, ki so ga izdelali v obupnem poskusu, da bi se uprli vse bolj neusmiljenemu morju. Morje hoče požreti čedalje več kopna. Valovi so vedno znova porušili del zidu in poplavalili družinsko naselje; Teitiota ga je vsakič pomagal obnoviti. Tako kot večina I-Kiribatov, kot se imenujejo prebivalci te države, je tudi on to videl kot normalen način življenja ljudi v neposredni bližini morja. Nekdaj vsekakor ni razmišljal o tem, da bi naraščajoče morje nekoč postalo neznosno. Pa se je zgodilo prav to. Ko je Nova Zelandija leta 2007 Teitiotu in njegovi ženi podelila delovne vizume, sta takoj odšla in za nakup letalskih vozovnic vnovčila vse ženine pokojninske prihranke. Žena je nato postala negovalka v domu za ostarele v Aucklandu, on pa je našel dovolj dela v bližnjih rastlinjakih in na kmetijskih zemljiščih. V kratkem času so se jima rodili trije otroci. Življenje v novi državi je bilo lepše in varnejše, zato se je Teitiota odločil zaprositi za azil. Azil? Kot za begunce? Da – za azil! Dvig morske gladine kot nepremostljiva in skrajno resna grožnja njegovemu preživetju in obstanku, uživanju vseh njegovih človekovih pravic, je bila podlaga za njegov štiriletni boj, da bi postal prvi priznani podnebni begunec na svetu. Toda sodišča na Novi Zelandiji so njegovo zahtevo zavrnila in leta 2015 so ga deportirali v domovino. Pravi, da je ta odločitev ogrozila njegovo življenje in življenje njegovih otrok. Skrbi ga, da bo ocean pogoltnil celotno državo kot Atlantido. Zdaj so nastanjeni v hiši njegovega svaka. Družina se pri pitju zanaša le še na deževnico. Re-

zervoar je premajhen, zato se trudijo, da bi je dobili dovolj. To je grenka ironija v kraju, ki mu nenehno grozi poplava. Vodo črpajo tudi iz tal, vendar je umazana. Podzemna voda je tu tik pod površjem, zato je občutljiva na onesnaženje, ki ga povzročajo ljudje in živali nad njo. Podtalnico uporabljajo le za umivanje, vendar zaradi nje njegovi otroci ves čas zbolevajo. Oze mlje Kiribatov je v povprečju le nekaj več kot 6 metrov nad morsk gladino in je na seznamu tistih območij na svetu, ki so najbolj ogrožena zaradi višanja gladine svetovnih morij. Ta nezadržno naraščajo, tudi zaradi taljenja polarnega in arktičnega ledu, ki je gledano zgodovinsko brez primere. Če se bo v tem stoletju gladina res dvignila za tri metre ali morda še več, večina podnebnih znanstvenikov napoveduje, da bodo Kiribati bolj kot kdajkoli prej trpeli zaradi erozije in poplavljanja morja.

To so zgodbe ljudi z različnih koncev sveta, v katerih se zrcali vez med podnebnimi spremembami in selitvami, ki pogosto ostaja prezrta. A to so le izbrane zgodbe, ki so jih spisale podnebne spremembe. Ljudi, ki se v njih pojavljajo, lahko označimo za podnebne begunce. Okvirna konvencija Združenih narodov o spremembi podnebja podnebne spremembe opredeli kot *»spremembo podnebja, ki je nastala neposredno ali posredno zaradi človekovih dejavnosti, ki spreminjajo sestavo Zemljinega ozračja in se poleg naravnega spreminjanja podnebja opaža v primerljivih časovnih obdobjih«*, škodljive učinke podnebnih sprememb pa kot *»spremembe v stvarnem ali življenjskem okolju, ki so*

posledica spremembe podnebja in imajo pomemben škodljiv učinek na sestavo, prožnost ali produktivnost naravnih in upravljanih ekosistemov, na delovanje družbenogospodarskih sistemov ali na človekovo zdravje in blaginjo« (Zakon o ... 1995). Medvladni odbor za podnebne spremembe (IPCC) v svojem 6. zbirnem poročilu, ki spada v zadnji del šestega poročevalskega cikla, opozarja, da so človeške dejavnosti, predvsem z izpusti toplogrednih plinov, nedvoumno povzročile globalno segrevanje, pri čemer je globalna površinska temperatura v obdobju 2011–2020 za 1,1 °C preseгла temperaturo iz obdobja 1850–1900. V ozračju, oceanih, kriosferi in biosferi je prišlo do obsežnih in hitrih sprememb, podnebne spremembe, ki jih povzroča človek, tako že vplivajo na številne vremenske in podnebne ekstreme v vseh regijah po svetu. To je privedlo do obsežnih škodljivih vplivov ter s tem povezanih izgub in škod za naravo in ljudi (IPCC 2023), tudi do tako imenovanih podnebnih selitev. Podnebne selitve so gibanje osebe ali skupine oseb, ki morajo v glavnem zaradi nenadnih ali postopnih sprememb okolja kot posledice podnebnih sprememb zapustiti svoje običajno prebivališče. Za to se odločijo začasno ali trajno, znotraj domače države ali prek njenih meja. Podnebne selitve so podkategorija okoljskih selitev. Opredeljujejo posebno vrsto okoljskih selitev, pri katerih je sprememba okolja posledica podnebnih sprememb (IOM 2019).

Posledice podnebnih sprememb, zaradi katerih so ljudje prisiljeni v selitev, so skrajno resne in ljudi življenjsko

ogrožajo. Le redko so zgolj nenadne, ekstremne in katastrofalne, kot smo lahko občutili tudi v Sloveniji, najprej lani ob hudi suši in požarih ter letos ob uničujočih poplavah. Učinki podnebnih sprememb so namreč običajno postopni in počasni. Naključnemu opazovalcu so spremembe komaj zaznavne, a imajo lahko usodne in dolgotrajne posledice. Povezave med selitvami in spreminjanjem okolja v obliki naraščanja gladine morja, postopnega zalivanja podtalnice z morskovo vodo, zaslanjevanja prsti, širjenja puščav, podaljševanja sušnih obdobj, vse pogostejših neurij so pogosto skrite. Tovrstne neprostoVOLjne selitve ostajajo prezrte tudi zaradi dejstva, da gre večinoma najprej za notranje selitve, torej selitve znotraj določene države, človek pa prestopi meje svoje države šele, ko ne gre več drugače. Sprva se ljudje namreč selijo iz različnih delov držav, ki so bolj prizadeti, v tiste, ki so manj, pogosto težijo proti središčem (političnim, gospodarskim) znotraj teh držav, ostanejo tam dalj časa, tudi po več let, upajo, da bo nekako že šlo, a ne gre, zatem pa mnogi odidejo s trebuhom za kruhom v sosednje ali bolj oddaljene dežele. Kot so denimo v uvodnih zgodbah poskušali tudi Teitiotia s Kiribatu, Kemal iz Sirije ali David iz Hondurasa. Na prvi pogled se zdijo razlogi za selitev ekonomski in socialni, a so v ozadju zagotovo povezani tudi z nevzdržnimi posledicami podnebnih sprememb. Tu naletimo na prvo težavo v opredeljevanju ljudi, ki bežijo ali bodo bežali zaradi posledic podnebnih sprememb. Večina selitev je namreč posledica kombinacije različnih dejavnikov, tako podnebnih, kot tudi družbeno-

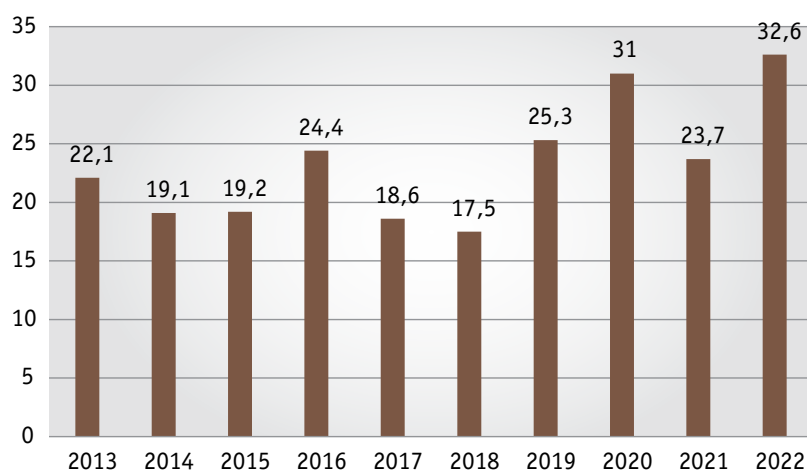
gospodarskih, kulturnih in političnih (Boas s sodelavci 2019), obenem pa je zmožnost selitve pogojena predvsem s finančnimi in družbenimi viri, zato najranljivejše skupnosti niti niso nujno tiste, ki se bodo najverjetneje selile (Brown 2008).

Čeprav natančnega števila podnebnih beguncev ne moremo določiti in se številka razlikuje od ocene do ocene, odvisno od uporabljenih metod, scenarijev, časovnih okvirov in predpostavk, pa razpoložljiva literatura vendarle nakazuje, da bodo glede na število prizadetih ljudi številke podnebnih beguncev presegle številke vseh znanih begunskih kriz doslej (Biermann in Boas 2012). Še najlažje je denimo pokazati neposredno povezavo med nenadnimi vremenskimi pojavi in razselitvami, čeprav je ob tem treba poudariti, da gre pri tovrstnih razselitvah za razmestitve (angleško *displacements*) in ne nujno (dolgotrajnejše) selitve. Podatki pa vendarle nakazujejo dimenzijo pojava. Po podatkih Centra za spremljanje

notranje razseljenosti (IDMC 2023) je bilo tako leta 2022 po svetu zaradi poplav, vetroloma, potresov, suše ali drugih naravnih nesreč in ekoloških groženj prisilno razseljenih rekordnih 32,6 milijona ljudi. Ta številka pomeni kar 53 % od vseh notranje razseljenih ljudi, torej presega število tistih, razseljenih zaradi vojn in konfliktov. Kar 98 % teh razselitev je bilo sproženih zaradi vremensko pogojenih nevarnosti, kot so poplave, nevihte in suše. Skrbi tudi podatek, da navedena številka v letu 2022 pomeni za kar 41 % večjo vrednost od povprečja zadnjega desetletja. Skoraj polovica več ljudi se torej mora seliti. Težnja naraščanja notranje razseljenih ljudi zaradi naravnih nesreč je zaskrbljujoče jasna.

Zaradi posledic podnebnih sprememb in degradacije okolja se bo obseg tovrstnih selitev še povečeval – po ocenah Svetovne banke naj bi bilo do sredine stoletja vpletenih kar 216 milijonov na vseh šestih celicah, več kot 80 milijonov samo v podsaharski Afriki (Clement s sodelavci 2021). Na mnogih

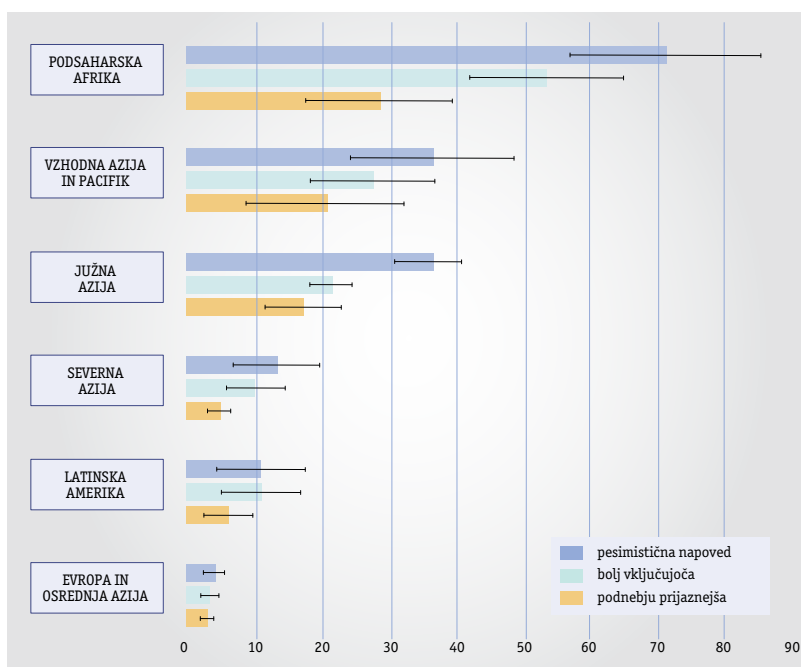
Slika 1: Število notranjih selitev zaradi naravnih nesreč (v milijonih) med letoma 2013 in 2022 (vir podatkov: IDMC 2023).

območjih se bodo namreč poslabšale razmere za kmetijstvo, trajno se bo zmanjšala zanesljivost preskrbe s hrano in vodo ter varnost ljudi in njihovega premoženja, ljudi bodo ogrožali višja morska gladina in vse več ekstremnih vremenskih pojavov (IPCC 2023; FAO 2023). Podnebne selitve so sicer izziv tako v bogatih kot revnih državah, a revščina pomembno vpliva na ranljivost ljudi za podnebne šoke in z njimi povezane stresne dejavnike. Tako na primer raziskava organizacije Oxfam (*Uprooted by ...* 2017) kaže, da je bila med letoma 2008 in 2016 verjetnost za razselitev zaradi nenadnih ekstremnih vremenskih katastrof pri ljudeh v državah z nizkim in nižjim povprečnim dohodkom približno petkrat večja kot pri ljudeh v državah z visokim dohodkom.

Problem opredelitve in pomanjkanja pravne zaščite

Ena od največjih težav na področju urejanja in razreševanja problema podnebnih selitev je v neprepoznavanju in nepriznavanju tega problema. Tudi zato ni poenotenja o tem, kako pojav sploh poimenovati. Mednarodna skupnost se ne more zediniti, kakšna je opredelitev podnebnega begunca kot nekoga, ki nima izbire in upravičeno lahko beži iz svoje domovine, da bi preživel, druge države pa so ga pri tem dolžne zaščititi. Že bežen pregled strokovne literature nakaže na vrsto različnih poimenovanj, denimo okoljski migranti, okoljski begunci, podnebni begunci, okoljsko razseljene osebe in podobno. Razvoju dogodkov ne sledi niti mednarodno pravo. Podnebni begunci seveda niso zajeti v Ženevski konvenciji iz leta 1951,

Slika 2: Predvidene notranje podnebne selitve do leta 2050 (vir podatkov: Clement s sodelavci 2021).

ki sicer navaja razloge za upravičenost do mednarodne zaščite v preganjanju, med tovrstne dejavnike ne prišteva posledic podnebnih sprememb, torej če te preganjajo morje, suša, poplava.

Eno prvih opredelitev denimo *okoljskih beguncev*, za katero bi lahko trdili, da vključuje tudi podnebne begunce, je oblikoval Essam El-Hinnawi leta 1985. Zanj so okoljski begunci ljudje, prisiljeni zapustiti svoje tradicionalno okolje (začasno ali trajno) zaradi očitnih okoljskih sprememb (naravnih ali antropogenih), ki so ogrozile njihovo eksistenco in/ali resno vplivale na kakovost njihovega življenja (El-Hinnawi 1985). Mnogi so sicer tovrstni rabi besede ‚begunec‘ nasprotovali, ker naj bi vnašala zmedo v razumevanje že omenjene Ženevske konvencije, ki opredeljuje status begunca in upravičene razloge za mednarodno

zaščito. Mednarodna organizacija za migracije (IOM) je leta 2007 skovala lastno opredelitev *okoljskih migrantov*, ki naj bi bila po njihovem ustrežnejša: »Okoljski migranti so osebe ali skupine oseb, ki so zaradi nenadnih sprememb v okolju ali sprememb, ki nepovratno vplivajo na njihova življenja ali življenjske razmere, primorani zapustiti svoje domove ali se tako odločijo, bodisi začasno bodisi trajno, in se preselijo znotraj lastne države ali v tujino« (IOM 2007). Ob tem pa je vendarle treba poudariti, da je lahko izraz »migrant« prav tako sporen, saj nakazuje, da je odločitev o selitvi v končni fazi odvisna od volje posameznika, ki se seli, oziroma, da naj bi bila ta prostovoljna. Hkrati pa so okoljske selitve, kot smo navedli že uvodoma, pojmovno širše od podnebnih selitev. V zadnjem času se pogosto uporablja tudi izraz *podnebno razseljena oseba*, ki

je sicer zadovoljivo opisna, a hkrati ne nakazuje določene odgovornosti držav za te ljudi, kot jo vsebuje beseda »begunec«.

V članku zato za ljudi, ki se morajo odseliti ali se odločijo za selitev zaradi posledic podnebnih sprememb, uporabljamo termin *podnebni begunci*. Podnebni begunec se namreč prav dosti ne razlikuje od tako imenovanega političnega (ali vojnega) begunca, zaščitene ga z Ženevsko konvencijo. Oba sta v selitev prisiljena in oba se selita za golo preživetje. Med njima pa je pomembna razlika. Politični begunec je zaščiten po Ženevski konvenciji, nekoč se bo morda lahko celo vrnil domov, ko bo vojna končana in se pričnejo napor za obnovo domovine. Številni podnebni begunci pa te možnosti ne bodo imeli, saj njihove domovine bodisi fizično ne bo več, kot grozi številnim obmorskim območjem in otočjem, bodisi ta ne bodo več primerna za življenje. In čeprav so pogosto v slabšem položaju, podnebni begunci in begunke niso upravičeni do mednarodne zaščite oziroma azila po Ženevski konvenciji. Zanje nihče noče zares prevzeti odgovornosti. Zaradi neobstoja mednarodno-pravne zakonodaje na tem področju oziroma pravno urejenih poti za razreševanje takih situacij ljudje ostanejo brez možnosti za varne selitve in urejanje svojega statusa. Če pa kljub vsemu vendarle zapustijo svojo državo na begu za svoje lastno življenje in življenje svojih družin, pa so prepogosto označeni za »zgolj« ekonomske ali celo ilegalne migrante. Biermann in Boas (2012) se denimo pomenljivo sprašujeta, zakaj bi na primer mora-

li biti prebivalci nekaterih atolov na Maldivih, ki jih je treba preseliti zaradi utemeljenega strahu, da bodo do leta 2050 poplavljeni, manj zaščiteni kot tisti, ki se bojijo političnega preganjanja?

Mednarodna skupnost bi zato morala napore usmeriti tudi v iskanje rešitev za prepotrebno zaščito podnebnih beguncev. Te sicer kronično primanjkuje že za politične begunce (vojne begunce), a to ne more biti izgovor. Najprej se je treba poenotiti o tem, kdo sploh je podnebni begunec. Brez tega namreč ne moremo načrtovati politik upravljanja s tem izzivom, ne na lokalni ne na mednarodni ravni. To lahko močno ovira oblikovanje celovitih strategij za obravnavo posebnih potreb in izzivov podnebnih beguncev, ki jih nikdar ne bo mogla razreševati le posamezna država, saj gre za globalni problem. Potreben je razmislek o spoštovanju njihovih pravic, vključno s prilagajanjem, blažilnimi ukrepi in dolgoročnimi rešitvami zaradi njihove razselitve. Brez takšnih strategij tudi ni mogoče pričakovati dodeljevanja sredstev in financiranja ukrepov za razreševanje potreb podnebnih beguncev. Odsotnost pravnih definicij pa nenazadnje povzroča zmedo pri tem, kako si različne države in regije razlagajo svoje odgovornosti in se odzivajo na razseljevanje, povezano s podnebnimi spremembami.

Malo verjetno je, da bi bila Ženevska konvencija kdaj spremenjena tako, da bi med begunce vključila tudi to novo podlago za zaščito ljudi, to je beg pred podnebnimi spremembami. Zato so potekala in še potekajo nekatera regi-

onalna in mednarodna prizadevanja, da bi se izoblikovali novi pravni instrumenti, ki bi vključevali definicijo podnebnega begunca, ki bi odsevala trenutne razmere in trende v prihodnosti, in hkrati zagotavljali prepotrebno minimalno mednarodno zaščito najranljivejših. Med temi prizadevanji sta gotovo najvidnejši Kampalska konvencija (Campala Convention 2009) in Pobuda Nansen (Nansen Initiative 2015). Kampalska konvencija je pogodba Afriške unije, ki obravnava notranje razseljevanje zaradi oboroženih spopadov, naravnih nesreč in obsežnih razvojnih projektov v Afriki. Konvencija je stopila v veljavo leta 2012 in je bila prvi tovrsten dokument na svetu, ki je vlade obvezal k zagotavljanju pravne zaščite pravic in blaginje ne le oseb, ki so bile prisiljene zapustiti svoje domovine zaradi spopadov in nasilja, temveč tudi zaradi naravnih nesreč in posledic izvedenih razvojnih projektov. Pobuda Nansen pa je bil meddržavni posvetovalni proces, ki sta ga leta 2012 zasnovali Švica in Norveška za doseg soglasja o programu zaščite in potreb ljudi, razseljenih prek državnih meja zaradi naravnih nesreč in posledic podnebnih sprememb. Načrtovan rezultat tega procesa je bil program zaščite, ki temelji na treh stebrih: mednarodnem sodelovanju in solidarnosti, standardih za obravnavo prizadetih oseb glede sprejema, bivanja in statusa ter operativnih odnosov, vključno z mehanizmi financiranja ter odgovornostmi mednarodnih humanitarnih in razvojnih akterjev. Na regijskih posvetovalnih srečanjih pobude Nansen je bilo ugotovljeno, da bo večina selitev potekala znotraj držav, a da za

tiste, ki bodo prečkali državno mejo, vendarle obstaja precejšnja vrzel v zaščiti (tako pravni kot operativni) (McAdam 2016).

Pri opozarjanju na odsotnost mednarodne pravne zaščite za podnebne begunce ima prav Ioane Teitioti s Kiribacija, čigar zgodba je bila predstavljena v uvodnem delu, pomembno vlogo. Leta 2013 je namreč kot prvi v zgodovini zahtevk po svoji pravici ubesedil oziroma si ga sploh upal postaviti s tem, ko je zaprosil za status »podnebnega begunca« na Novi Zelandiji. Njegovo prošnjo za azil pa sta kot neutemeljeno zavrnila tako tamkajšnji vrhovno kot prizivno sodišče. Trdili sta namreč, da noben izmed kriterijev, ki bi sicer upravičevali zaščito po Ženevski konvenciji, ni izpolnjen (McAdam 2016; Wu 2020). Ioane Teitioti je bil tako z ženo in otroki deportiran nazaj v svojo domovino Kiribati, čeprav je nesporno tudi na obeh omenjenih sodiščih dokazal, da sta tam tako njegovo življenje kot preživetje njegove družine ogrožena. Leta 2020 je tem spoznanjem sledil Odbor Združenih narodov za človekove pravice v svoji prvi in s tem zgodovinski odločitvi. V primeru Teitioti je namreč odločil, da države posameznika kljub temu, da ni upravičen do azila, ne smejo izgnati, če je zaradi življenjskih okoliščin kot posledice podnebnih sprememb ogrožena njegova pravica do življenja (OHCHR 2020). Ta razsodba je nedvomno vzpostavila nove standarde, ki bi lahko vplivali na uspešnost prihodnjih prošelj za azil, povezanih s podnebnimi spremembami. Področje uporabe zaščite namreč razširja na kategorijo prosilcev za azil

zaradi podnebnih sprememb z alternativnim okvirom Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah (MPDPP). V nasprotju z Ženevsko konvencijo o statusu beguncev bi skladno z MPDPP za prosilce za azil zaradi podnebnih sprememb zadoščal dokaz, da so učinki degradacije okolja v njihovi matični državi sami po sebi zadostno tveganje za njihovo življenje (Wu 2020).

Teitioti seveda ni bil prvi podnebni begunec v zgodovini. A je prvi, ki je na usodo ljudi, ki bežijo zaradi posledic podnebnih sprememb, tudi javno opozoril z uporabo pravnih instrumentov in poti. Mnogi klimatologi (na primer Kelley s sodelavci 2015; Kajfež Bogataj s sodelavci 2018) denimo državljansko vojno v Siriji povezujejo s podnebnimi spremembami (eno tovrstnih zgodb s tem ozadjem ste lahko spoznali že v uvodnem delu). Pravijo namreč, da je Sirija mračna napoved tega, kar lahko doleti Bližnji vzhod, Sredozemlje, Sahel in nekatere druge dele sveta. Rodovitni polmesec – »rojstni kraj« kmetijstva in prvih civilizacij pred približno 12.000 leti – se pospešeno izsušuje. Suša v Siriji je uničila pridelke, pobila živino in razselila kar 1,5 milijona sirskih kmetov (Kelley s sodelavci 2015). Ob tem je zagotovo vsaj deloma prispevala k slabšanju družbenih razmer in širitvi socialnih nemirov, ki so sčasoma prerasli v državljansko vojno, v katero so se nato vpletli še drugi svetovni akterji. To je krut opomnik na dejstvo, da so podnebne spremembe tudi vse pomembnejši dejavnik oboroženih spopadov za vodo in druge naravne vire. Raziskovalci in oblikovalci poli-

tik v zadnjih dveh desetletjih vse večjo pozornost namenjajo součinkovanju med podnebnimi spremembami in konflikti. Podatki kažejo precejšnje ujemanje med državami, ki so jih podnebne spremembe najbolj prizadele, in tistimi, v katerih je največja nevarnost za nasilni konflikt. Podnebne spremembe v kontekstu konflikta veljajo predvsem za potencialni »multiplikator groženj« (Climate and Conflict 2023).

Na koncu pa se moramo ustaviti ob še enem pomembnem globalnem vprašanju, tesno povezanim s podnebnimi selitvami. Gre za odgovornost za podnebne spremembe in njihove negativne posledice na okolje in ljudi. Antropolog in raziskovalec Jason Hickel se je izračuna zgodovinske odgovornosti za podnebne spremembe lotil na inovativen način. Njegov pristop k analizi temelji na načelu enakega dostopa do skupne atmosfere za vsakega prebivalca našega planeta. V analizi je izračunal nacionalni pravični delež varnega svetovnega proračuna za ogljik, ki je skladen s planetarno mejo 350 ppm. Ti pravični deleži so bili nato odšteti od dejanskih preteklih emisij držav (ozemeljske emisije od leta 1850 do leta 1969 in emisije na podlagi porabe od leta 1970 do leta 2015), da bi ugotovil, v kolikšni meri je (ali pa tudi ne) vsaka država prekorajčila svoj pravični delež. Ko je izračunal prispevek odgovornosti vsake države za globalne emisije, ki presegajo planetarno mejo, je ugotovil, da je kar 92 % presežnih zgodovinskih izpustov odgovornost globalnega severa (Hickel 2020). Ob tej neverjetno visoki številki mnoga staroselska ljudstva po svetu, ki h

globalnemu problemu niso prispevala tako rekoč nič, izkusijo pa strahovite posledice, upravičeno izpostavljajo tako imenovano kolonizacijo ozračja in opozarjajo na nujno, da države globalnega severa prevzamejo svojo (največjo možno) odgovornost za razreševanje podnebne krize in s tem varovanje celotnega človeštva (Milpa-merica Declaration 2022).

Čeprav je zgodovinska odgovornost za podnebne spremembe in čezmerno rabo razpoložljivih naravnih virov na strani premožnih ljudi, držav in celih kontinentov, podnebne spremembe dejansko nesorazmerno bolj vplivajo na najrevnejše ter najbolj ranljive in marginalizirane skupine ljudi. Nadalje je treba poudariti, da večji del podnebnih beguncev izhaja iz držav tako imenovanega globalnega juga (države podsaharske Afrike, južne Azije in Latinske Amerike) ter z nizkih otočij (Tuvalu, Kiribati, Maldivi in druga, ki lahko do leta 2100 postanejo povsem nenaseljiva), ki sami nesorazmerno manj oziroma skoraj nič ne prispevajo k podnebnim spremembam. Afrika, na primer, je tako ena od najbolj prizadetih celin zaradi podnebnih sprememb, pri čemer celotna afriška celina trenutno proizvede manj kot 4 % svetovnih emisij toplogrednih plinov (Statista 2023), k skupnim zgodovinskim izpustom pa je po zgoraj omenjeni Hicklovi analizi prispevala zgolj 3 % (Hickel 2020). Kakršenkoli učinkovit odziv na podnebne spremembe mora torej upoštevati kolonialno zgodovino, ki jih je povzročila (Bhambra in Newell 2022). Razumevanje podnebnih sprememb v konte-

kstu prevzemanja odgovornosti za posledice svojih dejanj pomeni več kot le plačilo za izgube in škodo prizadetim, ki jo dandanes doživljamo zaradi nakopičenih emisij. Podnebna pravičnost pa je edina pot, če resno razmišljamo o zgodovinski in moralni odgovornosti globalnega severa. Z drugimi besedami to poenostavljeno pomeni, da bi moral prav vsak nositi svoj delež odgovornosti sorazmerno s tem, koliko je prispeval k problemu. Podnebni vrh v Šarm el Šejku, tako imenovani COP27, ki je novembra 2022 potekal v Egiptu, je bil svojevrsten lakmusov papir za nove nujne ukrepe v smeri vzpostavljanja podnebne pravičnosti. Na nekaterih ključnih področjih je bil dejansko dosežen napredek, denimo z ustanovitvijo Sklada za izgube in škode, povezane z učinki podnebnih sprememb. Kljub temu med državami globalnega juga ostajata razumljiva skepsa in nezaupanje (Apap in Harji 2023). Šele prihodnost bo namreč pokazala, kako resno bodo svojo odgovornost za vplačila v ta sklad vzele bogatejše države.

Eden vidnejših raziskovalcev podnebnih selitev François Gemenne (2015) trdi, da so *»podnebne spremembe zakoreninjene v neenakosti med bogatimi in revnimi ter, da so selitve način, skozi katerega te neenakosti postanejo vidne. Zgodnje teorije selitev so predpostavljale, da bi bile lahko selitve prilagoditev med neenakostmi, vendar pa so dejansko prej simptom kot zdravilo«*. Gemenne se ob tem vrača k terminu podnebni begunec, ki ga je v preteklih strokovnih delih zavračal, a priznava, da je bil morda v zmoti. Trdi namreč,

da je strokovna javnost z opustitvijo izraza podnebni begunec depolitizirala realnost teh selitev in na nek način spregledala, da so podnebne spremembe oblika preganjanja najranljivejših in so selitve, ki jih povzročajo podnebne spremembe, bolj politična kot okoljska zadeva. Izraz podnebni begunec pa nakazuje, da so te selitve najprej in predvsem posledica preganjanja, ki se izvaja nad najranljivejšimi (Gemenne 2015).

Zaključek

Ko nastopi ledena doba, se ljudje – tako kot živali – selijo. Ne v jame, ampak v toplejše kraje. Ko presuši močna reka in nastane puščava, tam ne živi skoraj noben človek več. Če morska voda zalije rodovitna območja, se ljudje premaknejo drugam, na varno. Ko temperature v kombinaciji z visoko zračno vlažnostjo presežejo meje človeške zmogljivosti in vzdržljivosti, ljudje na teh območjih ne bodo vztrajali. Ljudje so se od nekdaj selili, se selijo in se še bodo selili zaradi poslabšanih podnebnih razmer, degradacije okolja in ekstremnih vremenskih pojavov. Tekom celotne zgodovine človeštva je bilo okolje pomembno gonilo selitev, ki so postale strategija preživetja za ljudi. Ti so se preselili, ko je njihov dotedanji način življenja postal nevzdržen brez njihove krivde. Zdaj smo na našem planetu prišli do točke, ko se vse več ljudi seli zaradi podnebnih sprememb in njihovih resnih posledic, kot so naravne nesreče, dviganje morske gladine, širjenje puščav in drugih. Strašljiva je misel, ki je več kot hipoteza, da smo to v neverjetno kratkem času sopovzročili ljudje sami. Kot svetov-

na skupnost se moramo naraščajoče grožnje številnim ljudem in drugim živim bitjem zavedati ter biti pripravljeni ukrepati, da bi jo preprečili, pomagati pri ublažitvi njenih posledic ali načrtovati dolgoročne rešitve za soočanje z njo. Eden od številnih korakov, ki jih moramo v tej smeri postoriti, je minimalno soglasje o obstoju podnebnih beguncev. Naslednji je okrepiti njihovo pravno zaščito, spremljati stanje in težnje podnebnih selitev in se nanje odzvati, tako da jih smiselno upravljamo, seveda pa bo za to treba zagotoviti tudi finančno in drugo podporo vsem prizadetim pri prilagajanju na posledice podnebnih sprememb. Med ukrepi moramo predvideti tudi možnost (pre)selitve številnih ljudi, morda celih ljudstev.

Globalni izzivi, med katere nedvomno spadajo tudi podnebne selitve in podnebni begunci, terjajo tudi globalne rešitve. Obseg podnebnih selitev v prihodnosti bo odvisen od tega, kako se bomo soočili s podnebnimi spremembami: kako resno bomo že danes pristopili k zmanjšanju izpustov toplogrednih plinov, porabi razpoložljivih naravnih virov in k prilagajanju na (že zaznavne) posledice podnebnih sprememb ter kako resno bomo vzeli popravo zgodovinskih krivic, ki so pripeljale do stanja, v katerem smo. Razumevanje podnebnih selitev je namreč tesno povezano z razumevanjem celotnega družbenega ustroja: spoznanje, kaj smo, kaj delamo in odločanje o tem, kam želimo v prihodnje in kako naj

to naredimo. Zato podnebne selitve niso samo stvar teorije ali znanosti, so predvsem izziv človečnosti. Naš sedanji odziv bo namreč oblikoval svet prihodnosti, svet naših otrok, vseh, ki bodo prišli za nami in njihovih potomcev. Bo to svet razumevanja medsebojne prepletenosti in zapletenosti vsega življenja in dogajanja na planetu ter prevzemanja odgovornosti za skupno dobro vseh in vsakogar, sočutja, sodelovanja in trajnostnega gospodarjenja? Ali bo to svet, kjer vsakdo misli le nase in noče razmišljati o posledicah svojih dejanj (sploh če zadevajo druge, tam nekje daleč stran), svet spopadov, rezilnih žic in zidov? Kakšen svet si želimo, je navsezadnje vprašanje za prav vsakogar med nami.

Viri in literatura

1. Apap, J., Harji S. J. 2023: The concept of 'climate refugee'. Bruselj. Medmrežje: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698753/EPRS_BRI\(2021\)698753_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/698753/EPRS_BRI(2021)698753_EN.pdf) (30. 10. 2023).
2. Bhambra, G. K., Newell, P. 2022: More than a metaphor: 'climate colonialism' in perspective. *Global Social Challenges Journal*.
3. Biermann, F., Boas, I. 2012: Climate Change and Human Migration: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees. *Climate Change, Human Security and Violent Conflict. Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace* 8.
4. Boas, I., Farbortko, C., Adams, H., Sterly, H., Bush, S., van der Geest, K., Wiegel, H., Ashraf, H., Baldwin, A., Bettinni, G., Blondin, S., de Buijn, M., Durand-Delacré, D., Fröhlich, C., Gioli, G., Guaita, L., Hut, E., Jarawura, F. X., Lamers, M., Lietaer, S., Nash, S. L., Piguet, E., Rothe, D., Sakdapolrak, P., Smith, L., Tripathy Furlong, B., Turhan, E., Warner, J., Zickgraf, C., Black, R., Hulme, M. 2019: Climate migration myths. *Nature Climate Change* 9-12.
5. Bosco Okot, O. 2022: As a refugee, I have seen the impacts of the climate crisis up close. Medmrežje: <https://www.unhcr.org/in/news/stories/refugee-i-have-seen-impacts-climate-crisis-close> (10. 10. 2023).
6. Brown, A. 2019: Climate Change Refugees Share Stories of Escaping Wildfires, Floods, and Droughts. Medmrežje: <https://theintercept.com/2018/12/29/climate-change-refugees/> (1. 10. 2023).
7. Brown, O. 2008: Migration and Climate Change. IOM Migration Research Series. Medmrežje: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213630235> (2. 10. 2023).
8. Clement, V., Rigaud, K. K., de Sherbinin, A., Jones, B., Adamo, S., Schewe, J., Sadiq, N., Shabahat, E. 2021: Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration. Washington. Medmrežje: <http://hdl.handle.net/10986/36248> (17. 9. 2023).
9. Climate and Conflict. Medmrežje: <https://climate-conflict.org/> (15. 9. 2023).
10. El-Hinnawi, E. 1985: Environmental refugees. Nairobi. Medmrežje: https://digitallibrary.un.org/record/121267/files/UNEP%2802%29_E52-E.pdf (15. 9. 2023).
11. Food and agriculture organisation of the United Nations (FAO): In Brief: The Impact of Disasters on Agriculture and Food Security 2023 – Avoiding and reducing losses through investment in resilience, Rome, 2023.. Medmrežje: <https://www.fao.org/3/cc7900en/preliminaryInBrief-EN.pdf> (23. 9. 2023).
12. France24: Bangladesh's shanty towns for climate refugees, 2021. Medmrežje: <https://www.france24.com/en/live-news/20211026-bangladesh-s-shanty-towns-for-climate-refugees> (15. 9. 2023).
13. Gemenne, F. 2015: One good reason to speak of 'climate refugees'. *Forced Migration Review* 49.
14. Hickel, J. 2020: Quantifying national responsibility for climate breakdown: an equality-based attribution approach for carbon dioxide emissions in excess of the planetary boundary. *The Lancet Planetary Health* 4-9.
15. Internal displacement monitoring centre (IDMC): Global Report on Internal Displacement, 2023. Medmrežje: <https://www.internal-displacement.org/global-report/grid2023/> (22. 9. 2023).

16. International organization for migration (IOM): Climate change and future human mobility, 2022.
Medmrežje: https://emergencymanual.iom.int/sites/g/files/tmzbd11956/files/2023-03/iom_global_data_institute_thematic_brief_1_evidence_summary_on_climate_change_and_the_future_of_human_mobility.pdf (22. 9. 2023).
17. International organization for migration (IOM): Discussion note: Migration and the environment, 2007.
Medmrežje: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/about_iom/en/council/94/MC_INF_288.pdf (22. 9. 2023).
18. International organization for migration (IOM): Glossary on Migration, 2019.
Medmrežje: https://environmentalmigration.iom.int/sites/g/files/tmzbd11411/files/iml_34_glossary.pdf (22. 9. 2023).
19. International organization for migration (IOM): Migration, sustainable development and the 2030 agenda, 2023.
Medmrežje: <https://www.iom.int/migration-sustainable-development-and-2030-agenda> (22. 9. 2023).
20. International panel on climate change (IPCC): Climate Change 2023: Synthesis Report, 2023. Ženeva.
Medmrežje: https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_FullVolume.pdf (28. 9. 2023).
21. Kajfež-Bogataj, L., Sušnik, A., Šetinc Vernik, M., Kovič Dine, M. 2018: Podnebne spremembe že danes glavni dejavnik za migracije.
Medmrežje: <https://radioprvi.rtvsl.si/2018/01/intelektka-87/> (1. 10. 2023).
22. Kampala Convention. Kampala, 2009.
Medmrežje: https://au.int/sites/default/files/treaties/36846-treaty-kampala_convention.pdf (1. 10. 2023).
23. Kelley, C. P., Mohdadi, S., Cane, M. A., Seager, R., Kushnir, Y. 2015: Climate change in the Fertile Crescent and implications of the recent Syrian drought. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 112-11.
24. McAdam, J. 2016: From the Nansen Initiative to the Platform on Disaster Displacement: Shaping International Approaches to Climate Change, Disasters and Displacement. *University of New South Wales Law Journal* 39-4.
25. Milpamerica Declaration, 2022. Medmrežje: <https://www.culturehack.io/issues/milpamerica/the-milpamerica-declaration/> (1. 10. 2023).
26. Nansen Initiative: Agenda for the protection of cross-border displaced persons in the context of disasters and climate change, 2015.
Medmrežje: https://disasterdisplacement.org/wp-content/uploads/2014/08/EN_Protection_Agenda_Volume_I_low_res.pdf (2. 10. 2023).
27. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR): Historic UN Human Rights case opens door to climate change asylum claims, 2020.
Medmrežje: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2020/01/historic-un-human-rights-case-opens-door-climate-change-asylum-claims> (23. 9. 2023).
28. Rashid, S. R. 2020: The intersection of climate change, migration and changing economy.
Medmrežje: <https://www.solidaritycenter.org/wp-content/uploads/2020/07/Bangladesh.Report.The-Intersection-of-Climate-Change-Migration-and-Changing-Economy.-June-2020.pdf> (3. 9. 2023).
29. Rojas, O., Rodríguez de España, M. V., Hernández, T. 2020: New canicula index to study its impact on Agriculture in the Central American Dry Corridor and its connection with El Niño. Ciudad de Panamá.
Medmrežje: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cb1818en> (3. 9. 2023).
30. Statista: Africa's share in global carbon dioxide (CO₂) emissions from 2000 to 2021, 2023.
Medmrežje: <https://www.statista.com/statistics/1287508/africa-share-in-global-co2-emissions/> (17. 9. 2023).
31. Uprooted by climate change, 2017.
Medmrežje: https://www-cdn.oxfam.org/s3fs-public/file_attachments/bp-uprooted-climate-change-displacement-021117-en.pdf (20. 9. 2023).
32. Wu, M. 2020: The Historic Case of Teitiotia: Climate-Induced Asylum and Its Future.
Medmrežje: <https://opiniojuris.org/2020/10/12/the-historic-case-of-teitiotia-climate-induced-asylum-and-its-future/> (17. 9. 2023).
33. Weiss, K. R. 2015: The making of a climate refugee.
Medmrežje: <https://foreignpolicy.com/2015/01/28/the-making-of-a-climate-refugee-kiribati-tarawa-teitiotia/> (7. 9. 2023).
34. Wendle J. 2015: The Ominous Story of Syria's Climate Refugees.
Medmrežje: www.scientificamerican.com/article/ominous-story-of-syria-climate-refugees/ (24. 9. 2023).
35. World Economic Forum: Climate refugees - the world's forgotten victims, 2021.
Medmrežje: <https://www.weforum.org/agenda/2021/06/climate-refugees-the-world-s-forgotten-victims> (2. 10. 2023).
36. Zakon o ratifikaciji Okvirne konvencije Združenih narodov o spremembi podnebja (MOKSP). Uradni list Republike Slovenije, št. 59/1995. Ljubljana.